

สัญญาเลขที่ RDG5240010

สังเคราะห์...

โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2
(ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา)

โครงการการสังเคราะห์องค์ความรู้จากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
เรื่อง ยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ถอดบทเรียนจากพื้นที่

โดย

พินิต ดาวเรือง

โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

กันยายน 2553

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2
(ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา)

โครงการการสังเคราะห์องค์ความรู้จากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
เรื่อง ยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ถอดบทเรียนจากพื้นที่

คณะผู้วิจัย

1. นายพิเนตร ดาวเรือง	หัวหน้าโครงการ
2. นายคุณมาส สมอุดร	ผู้ร่วมวิจัย
3. นายนรินทร์ ชาดิบุพผาพันธ์	ผู้ร่วมวิจัย
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ	ที่ปรึกษา
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาติ มณีโชติ	ที่ปรึกษา
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปฐม หงษ์สุวรรณ	ที่ปรึกษา

ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2
(ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา)

(ความเห็นในรายงานผลการดำเนินโครงการเป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กันยายน 2553

กิตติกรรมประกาศ

งานสังเคราะห์เรื่อง “ยูวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ถอดบทเรียนจากพื้นที่” ข้าพเจ้าเขียนขึ้นจากประสบการณ์การทำงานภาคสนามของชุดโครงการวิจัย “ยูวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2 (จังหวัดร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภูและนครราชสีมา) ผู้เขียนในฐานะทีมวิจัยชุดนักวิชาการได้มีโอกาสดูแลไปร่วมพัฒนาโจทย์ในการทำงานวิจัยของครูและนักเรียน การติดตามความก้าวหน้าในการทำงาน ตลอดจนได้เข้าร่วมรับฟังการวิพากษ์งานของผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งนับว่าเป็นโอกาสที่ได้เห็นการทำงานวิจัยที่สร้างความรู้ใหม่ๆให้กับผู้เขียน แม้กระทั่งกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่าง นักเรียน ครู ศึกษานิเทศก์ และทีมวิจัยชุดนักวิชาการที่สามารถเอื้อประโยชน์ให้เกิดขึ้นอย่างคุ้มค่ากับทุกฝ่าย ถือได้ว่าเป็นบทเรียนที่เกิดขึ้นกับผู้เขียนอย่างมากเพราะกระบวนการทำงานตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการมักเกิดปัญหาระหว่างการดำเนินงาน แต่ก็มีวิธีการในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นจึงทำให้ผู้เขียนเกิดความสนใจในประเด็นการสังเคราะห์บทเรียนที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำงานเพื่อก่อให้เกิดกระบวนการในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างที่ปรึกษาโครงการ ทีมวิจัย ศึกษานิเทศก์ ครู และนักเรียน ซึ่งผลจากการถอดบทเรียนสามารถนำมาสังเคราะห์เป็น องค์ความรู้ใหม่ อันจะนำไปสู่ความคล่องตัวในกระบวนการทำงานโครงการ “ยูวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ให้มีความเข้มแข็งด้านวิชาการและด้านกระบวนการทำงานในระยะต่อไป

ผู้เขียนขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้คำแนะนำตลอดระยะเวลาการสังเคราะห์งาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาติ มณีโชติ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ นอกจากนี้ผู้เขียนใคร่ขอขอบคุณคณาจารย์จากงานนี้หากเกิดขึ้นให้กับโครงการวิจัยของโรงเรียนต่างๆที่เข้าร่วมเวทีเสวนาเพื่อถอดบทเรียนที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำงาน ซึ่งผู้เขียนนำข้อมูลที่ได้จากการจัดเวทีเสวนามาใช้เป็นฐานความรู้ที่สำคัญในการสังเคราะห์องค์ความรู้ในครั้งนี้

บทคัดย่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มที่ 2

(ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา)

โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้

เรื่อง ยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ถอดบทเรียนจากพื้นที่

SENIOR RESEARCHER IN LOCALHISTORY : LESSON FROM
THE FIELD SITE

คณะผู้วิจัย นายพินิต ดาวเรือง, นายคุณมาศ สมอุดร, นายณรินทร์ ชาตินุภาพพันธ์

ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาติ มณีโชติ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปฐม หงส์สุวรรณ

ปีที่พิมพ์ 2553

โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่อง ยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ถอดบทเรียนจากพื้นที่ ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำงานในชุดโครงการ ยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มที่ 2 (จังหวัดร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภูและนครราชสีมา) โดยเฉพาะกระบวนการการใช้เครื่องมือในการเก็บ รวบรวมข้อมูล วิธีการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาของการทำงานวิจัย ซึ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างที่ปรึกษาโครงการ ทีมวิจัย สักขานเทศก์ ครู และนักเรียน กระบวนการ ในการสังเคราะห์องค์ความรู้ในครั้งนี้ ผู้เขียนใช้วิธีการสังเกต จดบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจาก ประสบการณ์การทำงานภาคสนาม รวมไปถึงการ จัดเวทีเสวนาเพื่อระดมความคิดเห็นของครูและ นักเรียน

ผลจากการสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่อง ยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ถอดบทเรียนจาก พื้นที่ ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการทำงาน เช่น วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก ภาคสนามโดยการเลือกใช้เครื่องมือที่เหมาะสม กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางความคิดด้วยพลัง ของข้อมูลภายในท้องถิ่นที่แปรเป็น ความรู้ และสร้างปัญญาให้ทั้งคนในชุมชนและตัวนักวิจัย โดยเฉพาะครูและนักเรียน อันจะนำไปสู่ความคล่องตัวในกระบวนการทำงานโครงการ “ยววิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ให้มีความเข้มแข็งด้านวิชาการและด้านกระบวนการทำงานในระยะต่อไป

คำสำคัญ (Keywords) : ยววิจัย (Senior researcher), บทเรียน (Lesson learned),
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Local history)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ถอดบทเรียนจากพื้นที่	1
ถอดบทเรียน : ความหมาย	2
ถอดบทเรียน : วิธีวิทยาที่ผู้เขียนเลือกใช้	3
ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : บทเรียนที่ได้รับจากการทำงาน	5
กลุ่มบริหารงานวิจัย	6
กระบวนการเตรียมการวิจัย	6
การพัฒนาโครงการวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุน	10
กลุ่มดำเนินงานวิจัย	12
ขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย	12
การเขียนรายงานการวิจัย	20
ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : นัยยะต่อการพัฒนาท้องถิ่น	22
บรรณานุกรม	24
ภาคผนวก	25

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
ภาพที่ 1 แผนภูมิการจัดทีมวิจัยลงพื้นที่ทำงาน	8
ภาพที่ 2 การจัดเวทีเสวนา (เวทีชาวบ้าน)	14
ภาพที่ 3 การทำแผนที่ชุมชน	16
ภาพที่ 4 การแต่งกายที่เหมาะสมในการเข้าชุมชน	18
ภาพที่ 5 การสัมภาษณ์ที่ไม่ถูกต้อง	18
ภาพที่ 6 การให้เกียรติผู้ให้สัมภาษณ์	19
ภาพที่ 7 การถามคำถามที่เป็นการชี้นำ	19
ภาพที่ 8 การนัดหมายวัน เวลา สถานที่ในการสัมภาษณ์	20
ภาพที่ 9 การทำงานเป็นทีม	20

ยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ถอดบทเรียนจากพื้นที่

“ถอดบทเรียนจากพื้นที่” เป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ภาคสนามที่ผู้เขียนได้รับจากการทำงานในชุดโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2 (ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา) ร่วมกับ นักวิชาการ ครู นักเรียน และศึกษานิเทศก์ ซึ่งในการลงพื้นที่ทำงานภาคสนามทุกครั้งเมื่อเจอกับปัญหาระหว่างการทำงานผู้เขียนชอบตั้งคำถามกับตนเองเสมอว่า “ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วจะมีวิธีการอะไรที่สามารถนำมาแก้ไขปัญหานั้นได้” นอกจากนี้กระบวนการหรือวิธีการที่สามารถขับเคลื่อนการดำเนินโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ประสบผลสำเร็จ ถือว่าเป็นบทเรียนสำคัญที่ได้รับจากการทำงาน ประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำงานในครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งในการจัดการความรู้ที่ควรนำมาเผยแพร่เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการทำงานวิจัยที่มีกระบวนการทำงานในลักษณะเดียวกัน ถอดบทเรียนจากพื้นที่ เป็นกระบวนการหรือวิธีการที่มีนักวิชาการหลายท่านได้เขียนมาบ้างแล้ว แต่ในงานชิ้นนี้จะนำเสนอในมุมมองของผู้เขียนเอง ทั้งนี้ผู้เขียนได้นำแนวคิดการทำงานของ พอลฟายเออร์abend (Paul Feyerabend) ซึ่งเป็นนักปรัชญาวิทยาศาสตร์ ผู้เขียนหนังสือ “Against Method” ซึ่งกล่าวไว้ว่า “การยึดติดในวิธีวิทยาอย่างใดอย่างหนึ่งจะเป็นตัวขัดขวางความก้าวหน้าในการพัฒนาองค์ความรู้”¹ ดังนั้นการไม่ยึดติดในงานเขียนในครั้งนี้คือ กระบวนการถอดบทเรียนจากพื้นที่ในครั้งนี้ ไม่มีวิธีการหรือขั้นตอนที่ตายตัว ขั้นตอนของการถอดบทเรียนจึงต้องอาศัยความพอเหมาะพอดีในหลายองค์ประกอบที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น “บทเรียน” ที่ได้รับในครั้งนี้คือข้อมูลผ่านการเข้าไปร่วมสังเกต การปฏิบัติ การเก็บข้อมูลด้วยตนเอง แล้วมีการจดบันทึกไว้ นอกจากนี้การจัดเวทีเสวนาร่วมกับ ครู นักเรียน ศึกษานิเทศก์ก็เป็นวิธีวิทยาที่ได้มาซึ่งข้อคิดเห็นและแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ถือได้ว่าเป็นบทเรียนจากมุมมองของ ผู้ร่วมโครงการที่ควรมีเวทีให้เข้ามาเรียนรู้และเข้ามามีส่วนร่วมเช่นกัน

อนึ่งก่อนการนำเสนอเนื้อหาผลของการสังเคราะห์งานในครั้งนี้ ผู้เขียนมีความตั้งใจและต้องการที่จะให้ผู้อ่านมีความรู้เพื่อเป็นการปูพื้นฐานและทำความเข้าใจในเรื่องความหมายและกระบวนการหรือวิธีการ “ถอดบทเรียน” อย่างแจ่มชัด เพราะองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการสังเคราะห์ถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของผู้เขียนโดยตรง ซึ่งผู้เขียนมองว่าประสบการณ์ที่ได้รับตลอดระยะเวลาของการดำเนินโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ควรมีการต่อยอดงานในเชิงสร้างสรรค์เพื่อให้ผู้อ่านสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้งานประสบผลสำเร็จอย่างมีคุณภาพและสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นกับสังคมต่อไป

¹ จตุพร วิศิษฐ์โชติอังกูร. ถอดบทเรียนนอกรอบเรื่องเล่าวิธีวิทยาถอดบทเรียนผ่านประสบการณ์การทำงาน. กรุงเทพฯ : โครงการระบบออนไลน์เพื่อการจัดการความรู้สู่สาธารณะ. 2553

ถอดบทเรียน : ความหมาย

การถอดบทเรียนเป็นวิธีการจัดการความรู้อีกรูปแบบหนึ่งที่เน้นการเสริมสร้างการเรียนรู้ในกลุ่มอย่างเป็นระบบ ด้วยการสกัดความรู้ที่ฝังลึกในตัวคนและความรู้ที่มีอยู่ภายในท้องถิ่นออกมาเป็นบทเรียนสามารถนำไปสรุป สังเคราะห์เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์กับงานที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน นอกจากนี้การถอดบทเรียนสามารถทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน อันจะนำมาซึ่งการปรับวิธีคิด ปรับทัศนคติของบุคคล รวมไปถึงวิธีการทำงานที่สร้างสรรค์และมีคุณภาพมากขึ้นตามมาด้วย

นอกจากนี้ยังมีการให้ความหมายของการถอดบทเรียนโดยแยกเป็นคำสองคำ คือ คำว่า “ถอด” และ คำว่า “บทเรียน” ซึ่งคำว่า “ถอด” ผู้เขียนให้ความหมายในงานเขียนนี้ว่าการสกัดองค์ความรู้จากสิ่งที่ได้เรียนรู้ออกมา ส่วนคำว่า “บทเรียน” คือสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นแนวทางในการนำไปใช้ เช่น วิธีการเก็บข้อมูลระหว่างการสัมภาษณ์กับการจัดเวทีชาวบ้านมีข้อดีแตกต่างกันอย่างไร ควรเลือกใช้วิธีใดที่สามารถทำให้การเก็บรวบรวมข้อมูลมีประสิทธิภาพมากที่สุดคำอธิบายนั้นจะต้องมีคุณค่าในการนำไปปฏิบัติ ซึ่งคำอธิบายที่ชัดเจนจะต้องมีตัวชี้วัดที่ดี สามารถสะท้อนว่าเกิดอะไรขึ้นและเกิดการเรียนรู้ในกระบวนการนั้น² ผู้เขียนขอเสนอประสบการณ์ภาคสนามจากการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในชุดโครงการกระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคลพื้นที่อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม และชุดโครงการวิจัย “ศึกษาประวัติศาสตร์ ดำเนิน ความเชื่อ ต่อดังพระธาตุสิแก้ว เพื่อสร้างการเรียนรู้ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านสิแก้วอย่างมีส่วนร่วม” พื้นที่บ้านสิแก้ว อำเภอเมืองจังหวัดร้อยเอ็ด หลังจากจัดกิจกรรมในแต่ละครั้งที่มีการวิจัยที่เป็นนักวิชาการและทีมวิจัยในพื้นที่มีการจัดเวทีย่อยๆ เพื่อนำข้อมูลมานั่งคุยกันเพื่อแลกเปลี่ยน และสรุปประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นพร้อมทั้งการระดมความคิดเห็นเพื่อหาวิธีการแก้ปัญหาแบบทันทีทันใด โดยคำถามที่เกิดขึ้นในการจัดเวทีสามารถสรุปเป็นตัวอย่างได้ดังนี้

- เราจัดกิจกรรมขึ้นมาหลากหลายกิจกรรมและใช้ระยะเวลาระยะหนึ่งแล้ว มีอะไรเกิดขึ้นบ้าง เป็นไปตามแผนที่เราวางไว้หรือเปล่า ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น

- เราจะดำเนินกิจกรรมอะไรต่อไป ทำไมจึงต้องเป็นกิจกรรมนั้น
- เรามีปัญหาอะไรบ้าง จะแก้ปัญหายังไง
- เราน่าจะทำอะไรที่ให้งิจกรรมโครงการเราดีขึ้นกว่าเดิม
- เรื่องทั่วไปที่เราพบเจอระหว่างการดำเนินกิจกรรมครั้งนั้นๆ
- วิธีการทำงานที่เราคิดว่าดีที่สุดเมื่อนำมาใช้แล้ว เกิดผลในด้านบวกจริงหรือไม่

² อ้างแล้ว หน้า 1

ผู้เขียนใช้บทเรียนที่เกิดขึ้นในการจัดเวทีเสวนาจากชุดโครงการทั้งสอง นำไปเป็นข้อแก้ไขในการดำเนินกิจกรรมครั้งต่อไป มิใช่เพียงเพื่อให้ทีมวิจัยบรรลุเป้าหมายของการดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมาเท่านั้น ซึ่งหลายครั้งที่มีการรวมกลุ่มสนทนาเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ภาคสนามในเวทีย่อยดังกล่าว เป็นการแบ่งปันการเรียนรู้เพื่อขยายสิ่งที่ดีหรือบทเรียนดีๆ ให้มีการนำไปต่อยอดยิ่งขึ้นไป

ถอดบทเรียน : วิธีวิทยาที่ผู้เขียนเลือกใช้

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นผู้เขียนได้นำแนวคิดการทำงานของ พอล ฟายเอราเบนด์ (Paul Feyerabend) ซึ่งกล่าวไว้ว่า “การยึดติดในวิธีวิทยาอย่างใดอย่างหนึ่งจะเป็นตัวขัดขวางความก้าวหน้าในการพัฒนาองค์ความรู้”³ ดังนั้นในการถอดบทเรียนของผู้เขียนในครั้งนี้ จึงไม่มีวิธีการหรือขั้นตอนที่ตายตัว ขั้นตอนของการถอดบทเรียนจึงต้องอาศัยความพอเหมาะพอดีในหลายองค์ประกอบที่เข้ามาเกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามภายใต้การทำงานด้วยวิธีวิทยาของการถอดบทเรียนของผู้เขียน ถึงแม้จะกล่าวว่ามีวิธีการที่ตายตัว แต่ผู้เขียนก็ต้องอาศัยแนวคิดทฤษฎีเข้ามาเป็นตัวช่วยเพื่อเป็นกรอบแนวคิดให้การทำงานประสบผลสำเร็จ และได้มาซึ่งบทเรียนที่มีคุณค่าเพื่อนำมาพัฒนาและต่อยอดการดำเนินกิจกรรมโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ดียิ่งขึ้น

แนวคิดที่ผู้เขียนใช้เป็นกรอบในการถอดบทเรียนครั้งนี้คือ “แนวคิดการปฏิบัติสู่ความเป็นเลิศ” (Best Practice) คือ การปฏิบัติทั้งหลายที่สามารถก่อให้เกิดผลที่เป็นเลิศ ทำให้องค์กรประสบผลสำเร็จเป็นวิธีการใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจริง⁴ จากแนวคิดดังกล่าวจึงทำให้ผู้เขียนนำมาประยุกต์เพื่อให้เกิดวิธีการถอดบทเรียน โดยการจัดเวทีเสวนาร่วมกันกับศึกษานิเทศก์ ครูและนักเรียน เพื่อสะท้อนถึงผลที่ได้รับจากการทำโครงการ รวมไปถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำโครงการ ตลอดจนข้อเสนอแนะอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินงานครั้งต่อไป ซึ่งทั้งหมดจะถูกถ่ายทอดให้เห็นร่วมกันผ่านแผนที่ทางความคิด (Mind Map) จุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดของการถอดบทเรียนคือ การตั้งประเด็นคำถาม หรือ “โจทย์” หรือคำถามของการถอดบทเรียนว่าเราถอดบทเรียนอะไรและถอดบทเรียนเพื่ออะไร คล้ายกับที่เราตั้งคำถามในการวิจัยนั่นเอง หากคำถามนั้นไม่ชัดเจนอาจทำให้ขั้นตอนหรือวิธีการถอดบทเรียนคลุมเครือไปด้วย อย่างไรก็ตามการถอดบทเรียนดังกล่าวก็สามารถยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนวิธีการได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น แต่สิ่งที่ต้องคำนึงถึงทุกครั้งก็คือ ห้ามแสดงตัวให้เห็นว่าผู้ที่ทำหน้าที่ถอดบทเรียนกำลังปฏิบัติการถอดบทเรียนอยู่ ดังนั้นควรทำให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด แต่ภายใต้ความเป็นธรรมชาตินั้นต้องแฝงด้วยวิธีการถอดบทเรียนอยู่เงิบๆ เช่น การสังเกต การจับประเด็นระหว่างการพูดคุย เมื่อมีประเด็นที่น่าสนใจก็สามารถลงลึกในประเด็นเหล่านั้นทันที โดยอาจใช้วิธีการสัมภาษณ์แต่ทุกอย่างต้องเป็นไปตามธรรมชาติและเป็นไปอย่างกลมกลืนมิตร การที่เราสามารถทลายความเป็นคนแปลกหน้าโดยการ

³ อ้างแล้ว หน้า 1

⁴ สำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ 2550 : หน้า 1-14

ถามถึงเรื่อง ปัญหาการทำงาน ข้อเสนอแนะในการทำงาน สิ่งที่ได้รับหลังจากเสร็จสิ้นการทำงาน หรือถามถึงความสนใจที่จะเข้าร่วมหากมีโครงการวิจัย เป็นต้น สามารถทลายความหวาดระแวงเพื่อกระชับความสัมพันธ์ที่จะนำมาซึ่งความไว้วางใจและการเปิดใจและในที่สุดทุกอย่างก็จะเปิดทางให้การทำงานเราประสบผลสำเร็จ

การถอดบทเรียนของผู้เขียนในครั้งนี้ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าต้องอาศัยความพอเหมาะพอดีในหลายๆ องค์ประกอบที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่นความสัมพันธ์สนทนากับนักเรียน ครูที่ปรึกษาโครงการ และศึกษานิเทศก์ ในช่วงของการลงพื้นที่เพื่อพัฒนาข้อเสนอโครงการ และการติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินโครงการ โดยเฉพาะองค์ประกอบที่เป็นส่วนตัวของผู้ที่ทำการถอดบทเรียนเอง ได้แก่ ทักษะ ที่ต้องใช้ในการสร้างบรรยากาศให้การสนทนาลื่นไหล ความพร้อมด้านร่างกายและจิตใจ ตลอดจนคุณสมบัติส่วนตัวที่สามารถทำให้คนอื่นยอมรับ นอกจากนี้จะต้องมีองค์ประกอบของผู้ที่ถูกถอดบทเรียนด้วย องค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อมในการถอดบทเรียนก็มีความสำคัญที่ห้ามละเลยหากองค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อมไม่ดี กระบวนการถอดบทเรียนก็คงไม่บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ เช่น เสียงโทรศัพท์รบกวน เสียงรถยนต์วิ่งผ่านไปมา เป็นต้น อย่างไรก็ตามด้วยการถอดบทเรียนต้องทำกับคน ซึ่งบางครั้งมีจำนวนน้อยไม่เท่ากับการจัดการกับอารมณ์ให้มีความสมดุลเป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญตลอดระยะเวลาของการถอดบทเรียน ดังนั้นวิธีการใดก็ตามที่สอดคล้องกับธรรมชาติของความเป็นคนมากที่สุดย่อมได้เปรียบมากที่สุด

นอกจากนี้สิ่งที่ผู้เขียนให้ความสำคัญไม่น้อยไปกว่าวิธีวิทยา (Methodology) ในการถอดบทเรียนก็คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ถอดบทเรียน (Moderator) ถือได้ว่ามีความสำคัญ ที่ต้องมีคุณสมบัติที่แตกต่างไปจากบุคคลธรรมดาเพราะต้องได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี ผู้เขียนเองก็มีโอกาสได้เข้าร่วมเวทีเรียนรู้จากพื้นที่ที่เป็นนักวิชาการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยนำวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเข้ามาใช้ ในระหว่างการใช้ร่วมก็ได้นำเอากระบวนการถอดบทเรียนมาใช้ในการซึมซับเอากระบวนการต่างๆ ที่รุ่นพี่ปฏิบัติแล้วประสบผลสำเร็จมาใช้ โดยเฉพาะกระบวนการ วิธีการที่ถูกจริตกับตนเอง ดังนั้นคุณสมบัติของนักถอดบทเรียนจึงคิดตัวมาจนปัจจุบัน

สรุปในตอนท้ายสำหรับแนวทางของการ “ถอดบทเรียน” นั้นบางคนคิดว่าเป็นเพียงแค่การตั้งคำถามที่ว่า “ได้บทเรียนอะไรบ้างจากการทำงาน ได้บทเรียนมาแล้วจะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างไร” แต่ผู้เขียนขอให้พิจารณาสิ่งต่อไปนี้

- มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นบ้างจากการทำงาน หากไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงก็ไม่ควรที่จะแสวงหาคำตอบว่าได้บทเรียนอะไร หรือมีบทเรียนอะไรเกิดขึ้น
- บทเรียนไม่ใช่ความคาดหมายว่าจะอะไรจะเกิดขึ้น แต่เป็นสิ่งที่เหนือความคาดหมายซึ่งเราไม่อาจรู้มาก่อน
- บทเรียนมีทั้งด้านดีและด้านไม่ดี ซึ่งด้านดีเราก็นำไปปฏิบัติต่อไปให้ดียิ่งขึ้น ส่วนด้านที่ไม่ดีเราถือว่าเป็นบทเรียนที่จะต้องหาวิธีแก้ไขให้เป็นแนวปฏิบัติที่ดีเช่นกัน

ทั้งสามข้อเป็นเพียงแนวความคิดของผู้เขียนที่น่าเสนอ ซึ่งผู้เขียนไม่อาจกล้าหาญให้ผู้อ่านยอมรับ และตัดสินใจว่ามีความน่าเชื่อถือ แต่อยากให้มีการพิจารณาหรือวิพากษ์เพื่อให้เห็นแนวความคิดหรือมุมมองที่แตกต่างออกไป เพื่อนำไปต่อยอดทำให้งานเขียน “การถอดบทเรียน” มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : บทเรียนที่ได้รับจากการทำงาน

ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานในชุดโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2 (ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา) พบว่างานวิจัยในชุดโครงการดังกล่าวเกิดผลลัพธ์ที่เกิดจากการทำวิจัย และกระบวนการในการทำงานวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ส่วนที่เป็นผลลัพธ์ก็คือชุมชนเกิดจิตสำนึกประวัติศาสตร์ตัวตนภายในชุมชนซึ่งได้สื่อความหมายในสิ่งเดียวกันตามเนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การทำวิจัยช่วยกระตุ้นให้เกิดความทรงจำร่วมที่บรรพบุรุษได้สร้างสมเอาไว้ ตัวตนในอดีตของบรรพบุรุษมีการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการผสมกลมกลืนกับคนทั้งภายในและภายนอก บางครั้งต้องผลิตซ้ำ ผลิตใหม่เพื่อต่อสู้กับการดำรงชีวิต และในบางโอกาสเมื่อเผชิญกับปัญหาที่ต้องร่วมมือกันสร้างวาทกรรมใหม่เพื่อปรับตัวให้เข้ากับบริบททางธรรมชาติและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งได้แก่ การรวมกลุ่มทางวัฒนธรรมเพื่องานบุญงานกุศล การรวมกลุ่มเพื่อทำมาหากิน การเคารพสิทธิทำกินซึ่งกันและกัน บางครั้งก็ได้้นำความทรงจำในอดีตผนวกความรู้ใหม่จากท้องถิ่นและความรู้จากภายนอกมาปรับใช้ให้เหมาะสม และความรู้เหล่านั้นยังถูกส่งทอดมาสู่ลูกหลานของชุมชนจนกระทั่งมาถึงยุคปัจจุบัน ส่วนที่เป็นกระบวนการในการทำงานวิจัยจะเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่าง ครู นักเรียน และชาวบ้าน นอกจากนี้การเรียนรู้ผ่านการเก็บข้อมูลภาคสนามจะทำให้ครูและนักเรียนได้ความรู้ใหม่ที่มีอยู่ในชุมชนและนำองค์ความรู้ใหม่ที่ได้ไปปรับใช้ในการดำรงชีวิต กระบวนการทำงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงตนเอง กล่าวคือทีมวิจัยชุดนักวิชาการได้เรียนรู้ท้องถิ่นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพิ่มมากขึ้น ครูและนักเรียนกลายเป็นที่รู้จักของชาวบ้านและชุมชนนอกจากนี้ยังเป็นการพัฒนาศักยภาพในการทำงานอย่างมีขั้นตอน ส่วนชุมชนกระบวนการวิจัยสามารถสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับชุมชนเพื่อต่อต้านกระแสหรือปรับตัวให้เท่าทันกับยุคโลกาภิวัตน์ที่สังคมชนบทกำลังประสบอยู่ นอกจากนี้กระบวนการวิจัยยังทำให้ชุมชนรู้จักตนเอง ซึ่งข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่า “กระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” สามารถกระตุ้นให้คิดทำและให้รู้จักหาทางเลือกเตรียมตัวเพื่ออนาคตตามจิตจำกัณฑ์และทำได้จริง ดังนั้นจึงน่าจะมีการขยายงานด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนให้มากขึ้นเพราะเป็นการได้ทั้งองค์ความรู้ฐานความเข้มแข็งทางวิชาการของชาติและสร้างความเข้มแข็งของชุมชนภายในตัว⁵

⁵ เรณู อรรถาเมศร์, โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, 2551

อย่างไรก็ตามผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการที่กล่าวมาข้างต้นเป็นความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากมุมมองของผู้เขียนภายหลังจากการดำเนินโครงการสิ้นสุดลง แต่หากมองถึงรายละเอียดของกระบวนการและวิธีการในการปฏิบัติงานในภาคสนามทั้งในส่วนของนักวิชาการ และผู้ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอันได้แก่ศึกษานิเทศก์ ครู และนักเรียน ที่เป็นแรงขับเคลื่อนในการทำงานตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ พบว่าการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ในระหว่างการทำงานและนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์เพื่อให้งานประสบผลสำเร็จ นอกจากนี้ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานถือว่าเป็นส่วนหนึ่ง ที่ทำให้ทีมวิจัยชุดนักวิชาการได้รับบทเรียนและนำมาปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานตลอดเวลา เพื่อให้โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มที่ 2 บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ดังนั้นงานสังเคราะห์ “ถอดบทเรียนจากพื้นที่” ผู้เขียนมีความต้องการที่จะสื่อให้เห็นภาพของกระบวนการทำงานตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการของบุคคล 2 กลุ่ม อันได้แก่ กลุ่มบริหารงานวิจัย (นักวิชาการ) และกลุ่มดำเนินงานวิจัย (นักเรียนและครูที่ปรึกษา) ซึ่งกลุ่มบุคคลทั้ง 2 กลุ่มมีกระบวนการทำงานที่แตกต่างกันหากอยู่ภายใต้จุดมุ่งหมายเดียวกัน คือต้องการขับเคลื่อนการทำงานโครงการวิจัยฯให้เกิดผลสำเร็จ ซึ่งมีรายละเอียดที่จะนำเสนอต่อไปนี้

1. กลุ่มบริหารงานวิจัย

กุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการทำงาน และปัญหาอุปสรรคหลักๆระหว่างการทำงานที่ต้องใส่ใจในรายละเอียดเป็นพิเศษ ในบทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอข้อคิดเห็นจากประสบการณ์ของผู้เขียนที่ได้รับน่าจะเป็นประโยชน์โดยตรงสำหรับบุคคลที่อยู่ในกลุ่มบริหารงานวิจัย โดยเฉพาะนักวิชาการ และอาจมีส่วนนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการบริหารองค์กรประเภทอื่นๆได้ด้วยโดยเริ่มจาก

1.1 กระบวนการเตรียมการวิจัย

มีคำกล่าวหนึ่งของนักวิชาการท้องถิ่น ดร.เสรี พงศ์พิศ เมื่อครั้งที่ผู้เขียนมีโอกาสร่วมงานสัมมนาวิชาการสืบปงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กล่าวไว้ว่า “การที่จะทำงานยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนใดๆให้สำเร็จเราจะต้องมีภาพฝัน เป้าหมายที่วาดไว้จากนั้นก็จะต้องมีภาพรวม กล่าวคือ รู้จักมองแบบบูรณาการ ไม่แยกส่วน สุดท้ายจะต้องมีภาพย่อยคือการมีแบบแผน แผนงาน มีแนวทางที่จะทำให้ความฝันนั้นเป็นจริง มีวิธีการที่จะไปรบแตรบด้วยปัญญาและต้องชนะด้วยความรู้” ดังนั้นกระบวนการเตรียมการวิจัยที่เป็นจุดเริ่มต้นของการวางแผนการทำงานวิจัย หัวหน้าโครงการต้องตรงประเด็นตั้งแต่เริ่มต้น เรื่องไหนจะทำ เรื่องไหนจะไม่ทำ จะทำเมื่อไร ทำแล้วต้องได้คุณภาพระดับใด ใครจะเข้าร่วมทำชุดโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มที่ 2 (ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา) ซึ่งเป็นหน้าที่ของหัวหน้าโครงการในการวางแผนหรือการออกแบบการทำงานเพื่อให้

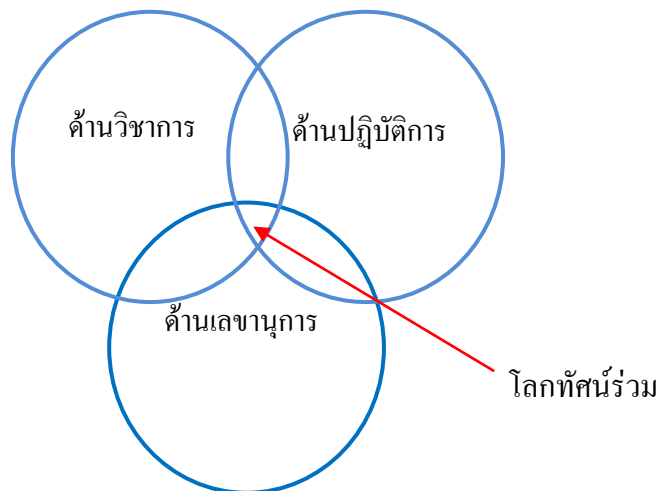
⁶ ปาฐกถาของ ดร.เสรี พงศ์พิศ ในงานสัมมนาวิชาการสืบปงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จัดขึ้นในระหว่างวันที่ 20 – 21 มีนาคม 2552 ณ อิมแพคเมืองทองธานี กรุงเทพมหานคร.

การทำงานเป็นขั้นตอนและประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ กระบวนการทำงานวิจัยจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของที่ปรึกษาโครงการและทีมวิจัย เพราะการทำงานวิจัยในชุดโครงการจะต้องใช้ทักษะในการทำงานที่หลากหลาย โดยเฉพาะแนวคิดและทักษะในด้านกระบวนการปฏิบัติการในพื้นที่ร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นในการทำงานในชุดโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในครั้งนี้ จึงต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของบุคคลหลายฝ่ายเพื่อให้การดำเนินงานไปสู่ความสำเร็จ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ที่ปรึกษาโครงการ ในมุมมองของผู้เขียนเองที่ปรึกษาต้องอย่างน้อย 3 คน และเป็นบุคคล ที่มีองค์ความรู้ที่สามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์หรือบริบทของท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เป็นอย่างดี เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะผู้เขียนมองว่า ข้อเสนอโครงการที่ทางโรงเรียนเสนอเข้ามาเพื่อขอรับทุนในการทำวิจัยส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่แล้วภายในท้องถิ่นซึ่งบางอย่างต้องการค้นหาคำตอบ เพื่อการพัฒนาให้ดีขึ้น หรือเพื่อการสร้างสำนึกร่วมภายในท้องถิ่น ดังนั้นที่ปรึกษาโครงการต้องมีความเชี่ยวชาญในด้านการอธิบายเรื่องปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ ด้านโบราณคดี ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมื่อมีการจัดเวทีอบรมเสวนา การพิจารณาโครงการเพื่อให้ทุน การจัดเวทีวิพากษ์โครงการ ที่ปรึกษาทั้ง 3 ท่าน ก็จะได้รับบทบาทหน้าที่ในการเป็นที่ปรึกษาอย่างชัดเจน นอกจากนี้หากได้ที่ปรึกษาโครงการที่มีจิตสาธารณะ เช่น ชอบช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนมาเป็นที่ตั้ง มีเวลาเข้าร่วมให้คำแนะนำในการดำเนินโครงการอย่างต่อเนื่อง ประสพการณ์ที่เคยผ่านการทำงานวิจัยที่มีความหลากหลายของที่ปรึกษาจะเอื้อประโยชน์ในการขับเคลื่อนการดำเนินโครงการให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี นอกจากนี้ที่ปรึกษาโครงการยังมีส่วนช่วยเหลือในด้านการหาทุนสนับสนุนการทำงานวิจัยให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพราะมีความสัมพันธ์และได้รับการยอมรับจากแหล่งทุนที่ให้การสนับสนุนในการทำงานวิจัย โดยเฉพาะสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ผู้เขียนได้ค้นพบบทเรียนนี้ด้วยตัวเองและพยายามตั้งข้อสังเกตตลอดการทำงานในชุดโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2 หลังจากสิ้นสุดการดำเนินโครงการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งเป็นแหล่งทุนที่ให้การสนับสนุนงบประมาณได้ให้เครดิตอย่างดีกับ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาโครงการในขณะนั้นโดยให้ทุนสนับสนุนเพื่อต่อยอดการทำโครงการวิจัยในลักษณะเดียวกัน ภายใต้อนุมัติโครงการ ยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวจังหวัดชัยภูมิ⁷ และโครงการฟื้นฟูตำนานของท้องถิ่นจังหวัดยโสธร อาจกล่าวได้ว่าที่ปรึกษาโครงการเป็นทั้งทุน “ด้านกระบวนการทำงาน” และ ทุน “ด้านแหล่งงบประมาณสนับสนุน” ก็คงไม่ผิดนัก

⁷การประชุมร่วมกับผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิเพื่อนำเสนอโครงการ วันที่ 16 สิงหาคม 2553

การจัดทีมวิจัย⁸ หัวหน้าโครงการต้องรู้จักภูมิหลังของทีมวิจัยที่เข้าร่วมทำงาน การรู้จักภูมิหลังของแต่ละบุคคลก็เพื่อนำมาพิจารณาในการจัดทีมวิจัยให้เกิดความสมดุลในการปฏิบัติงาน เช่น ความรู้ความสามารถในการทำงาน ความคล่องตัวในการทำงาน มีผลงานอะไรบ้าง เป็นต้น เมื่อทราบข้อมูลภูมิหลังของทีมวิจัยจะทำให้การทำงานร่วมกันได้ง่ายขึ้นและสามารถลดปัญหาความขัดแย้งในการทำงานได้ด้วย มีบ้างเหมือนกันที่ทีมวิจัยสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นภายในทีม เช่น ความไม่ไว้วางใจกัน การเชื่อมั่นในตนเองมากเกินไป หรือไม่ช่วยทีมในการทำงานโดยนำเหตุผลส่วนตัวมากล่าวอ้าง ดังนั้นหัวหน้าโครงการต้องมีวิธีแก้ปัญหาโดยนำข้อมูลภูมิหลังของแต่ละบุคคลมาออกแบบบทบาทและหน้าที่ที่เหมาะสมและให้ถูกจริตของแต่ละบุคคล ซึ่งในมุมมองของผู้เขียนมองว่าการจัดทีมวิจัยในพื้นที่ดำเนินโครงการควรมีการจัดทีมวิจัยตามแผนภูมิที่นำเสนอไว้ด้านล่างนี้

ภาพประกอบที่ 1 แผนภูมิการจัดทีมวิจัยลงพื้นที่ทำงาน

⁸ เรื่องการจัดทีมวิจัยถือเป็นอุปสรรคสำคัญของการดำเนินโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มที่ 2 (ร้อยเอ็ด สกลนคร เลย นครราชสีมา ขอนแก่น หนองบัวลำภู) ก็ว่าได้เพราะคณะนักวิจัยที่เป็นนักวิชาการ ต่างไม่สามารถบริหารจัดการเวลามาร่วมทำวิจัยได้อย่างเต็มที่อย่างที่มีการวางแผนไว้ เหตุเพราะมีภาระด้านการสอน ดังนั้นจึงควรให้น้ำหนักในการทำงานให้กับนักวิจัยที่มีประสบการณ์ทำงานวิจัยกับชุมชนลงปฏิบัติงานในพื้นที่เต็มเวลาอย่างน้อยจำนวน 3 คน เพื่อสอดคล้องกับการทำงานในพื้นที่เป้าหมาย และให้มีการรายงานผลการทำงานในพื้นที่เป็นระยะ

ด้านวิชาการ ต้องเป็นบุคคลที่มีองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เช่น สอนหรือเคยผ่านการ ทำงานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมา เพราะประสบการณ์ในด้านการสอนและการทำงานวิจัยสามารถ นำมาปรับใช้ในการให้คำปรึกษา ให้ข้อเสนอแนะในด้านการพัฒนาความคิดเชิงหลักการ (Concept Paper) การพัฒนาการเขียนข้อเสนอโครงการ (Research Proposal) และการเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์ให้แก่ครู และนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ

ด้านปฏิบัติการ เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลาเพราะมีภาระงานด้านการสอนของอาจารย์ (ด้านวิชาการ) ที่กล่าวมาข้างต้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยบุคคลที่มีความคล่องตัวสูงและสามารถ ทำงานในพื้นที่เพื่อช่วยหนุนเสริมในด้านการพัฒนาทักษะและกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลให้กับครูและ นักเรียน เช่น การสัมภาษณ์ การจัดเวทีชาวบ้าน การบันทึกข้อมูล สามารถมองเห็นเป้าหมายการทำงานของ แต่ละโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการได้เป็นอย่างดี องค์กรใดบุคคลที่ถูกคัดเลือกให้ทำงานด้าน ปฏิบัติการนี้ต้องมีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำงาน โดยเฉพาะการช่วย พัฒนาโจทย์วิจัย (Research Problems) ในพื้นที่ให้กับครูและนักเรียน

ด้านเลขานุการ อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นเลขานุการทีมวิจัยก็ได้ เพราะต้องทำหน้าที่เกี่ยวกับการเบิก จ่ายเงิน พิมพ์เอกสาร หนังสือราชการ ติดต่อประสานงานกับพื้นที่ดำเนินโครงการ ตลอดจนการจัดเก็บ เอกสารอย่างเป็นระบบ ดังนั้นบุคลิกของคนที่ทำหน้าที่ด้านการจัดการต้องเป็นคนละเอียดทุกขั้นตอน บ่อยครั้งการดำเนินโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มที่ 2 (ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลยและนครราชสีมา) เอกสารเกิดการชำรุดและสูญหาย เช่น สัญญา การให้ทุนสูญหาย รูปเล่มรายงานฉบับสมบูรณ์สูญหาย ซึ่ฉบับที่ข้อมูลสูญหาย ซึ่งทำให้เกิดความเสียหาย ต่อโครงการ และต้องขอความร่วมมือกลับไปยังโรงเรียนที่ได้รับทุนเพื่อให้จัดส่งเอกสารกลับมาอีกชุด อาจ ทำให้ครูและนักเรียนมองถึงประสิทธิภาพของการทำงานในด้านลบที่เกิดความผิดพลาดซ้ำแล้วซ้ำอีก

อย่างไรก็ตามการจัดทีมวิจัยเพื่อให้ทราบบทบาทและหน้าที่ในการทำงานอย่างชัดเจนไม่ได้ หมายความว่าต่างคนต่างทำงานในหน้าที่ของตนให้ประสบผลสำเร็จ หากหมายถึงการร่วมมือกันทำงานเป็น การทำงานที่ต้องมีคนใดคนหนึ่งเป็นเจ้าภาพ ก่อนการทำงานวิจัยในพื้นที่ผู้ทำหน้าที่ด้านวิชาการ ด้าน ปฏิบัติการ และด้านเลขานุการ ต่างคนต่างมีโลกทัศน์ มุมมองที่ต่างคนต่างมอง แต่เมื่อได้เข้ามาร่วมทำงาน วิจัยเป็นทีมเดียวกันแล้วจะต้องมีโลกทัศน์ร่วม มีมุมมองที่ต้องนำมาเสริม มาเติมเพื่อให้เกิดพลังแห่งการ ขับเคลื่อนงานในการแก้ไขปัญหาตลอดระยะเวลาของการดำเนินงานวิจัย

1.2 การพัฒนาโครงการวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุน

ในการพัฒนาโครงการวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนนั้นต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การสัมมนาเรื่องการศึกษาศาสตร์ท้องถิ่นการพัฒนาทักษะการทำงานวิจัยของครูและนักเรียนชวนคิดชวนมองทิศทางและเป้าหมาย การตั้งคำถามวิจัย เป็นต้น หลังจากมีการให้ทุนสนับสนุนการทำวิจัยให้กับโรงเรียนต่างๆในพื้นที่รับผิดชอบ หัวหน้าโครงการต้องวางแผนให้ทีมวิจัยลงทำงานในพื้นที่ เพื่อช่วยพัฒนาโครงการวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุน กระบวนการพัฒนาโครงการวิจัยนั้นกลุ่มบริหารงานจะมีขั้นตอนในการเลื่อนกระบวนการทำงานดังนี้

การพัฒนาโจทย์การวิจัย เป็นขั้นตอนที่ทีมวิจัยต้องลงทำงานในพื้นที่เพื่อช่วยพัฒนาโจทย์วิจัย รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับครูและนักเรียนที่ได้รับทุน ผู้เขียนมองว่าขั้นตอนของการพัฒนาโจทย์วิจัยเป็นขั้นตอนที่ผู้ทำวิจัยใช้เวลามาก ดังนั้นการช่วยเหลือในการพัฒนาโจทย์วิจัยจึงมีความสำคัญเป็นลำดับแรกที่ต้องทำ เพราะการเลือกเรื่องและตั้งคำถามการวิจัยเป็นกิจกรรมที่ทำพร้อม ๆ กัน และเป็นกิจกรรมที่เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญยิ่ง นอกจากนี้ยังเป็นการฝึกให้นักเรียนช่วยกันตั้งคำถามจากเรื่องที่ตนเองสนใจ นำไปสู่การมีส่วนร่วมของเด็กนักเรียนตั้งแต่เริ่มต้น ซึ่งจะทำให้นักเรียนเกิดความคิดในการเป็นเจ้าของโครงการ อันจะส่งผลให้เด็กนักเรียนมีความสนุกกับการทำงานและเปลี่ยนทัศนคติจากความคิดที่ว่า “การทำงานวิจัยนั้นยากเป็นเรื่องที่ไกลตัว” ผู้เขียนจึงขอเสนอเครื่องมือในการค้นหาโจทย์วิจัยเพื่อช่วยพัฒนาโจทย์การวิจัยในพื้นที่ของครูและนักเรียน ซึ่งเป็นคำถามพื้นฐาน 3 คำถาม คือ

“ทำวิจัยเรื่องนี้ทำไม?” เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการทำวิจัยเพราะถ้าเรามีเหตุผลที่ดี มีเป้าหมายที่เด่นชัดก็ถือว่าเดินมาถูกทางแล้ว การค้นหาคำตอบนี้เราจำเป็นต้องบอกถึงความสำคัญของการทำงานวิจัยเรื่องนี้ให้ได้ ดังนั้นเราจะหาโจทย์วิจัยได้อย่างไร อาจเริ่มต้นจากการออกนอกห้องเรียนเพื่อเดินสำรวจชุมชนหาโจทย์วิจัยจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนในรอบหนึ่งปี เช่น งานบุญประเพณี หรือสถานที่สำคัญที่นักเรียนต้องการหาคำตอบว่าสำคัญอย่างไรกับชุมชน เช่น ศาลปู่ตา หนองน้ำ กู่ พระธาตุ (ใคร่ตรงแล้วยังไม่ชัดเจน ต้องการหาคำตอบให้ได้)

“เราทำวิจัยเรื่องนี้เพื่ออะไร” คำถามนี้จะเชื่อมโยงไปสู่การเขียนหลักการและเหตุผลหรือความเป็นมาของงานวิจัยเพื่อต้องการสื่อให้ผู้อ่าน (ผู้ที่พิจารณาให้ทุนสนับสนุน) เข้าใจว่างานวิจัยชิ้นนี้มีที่มาที่ไปอย่างไร มีวัตถุประสงค์(ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการทำวิจัย) อย่างไร ที่สำคัญจะต้องเขียนให้เชื่อมโยงกับเนื้อหาที่ได้จากผลของการทำโครงการวิจัย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่จะแสดงคำตอบของโจทย์คำถามแรก (“ทำวิจัยเรื่องนี้ไปทำไม?”)

คำถามสุดท้ายที่จะถาม คือ “จะศึกษาอย่างไรหรือหาคำตอบมาได้อย่างไร?” ซึ่งเป็นส่วนที่ครูและนักเรียนจะต้องร่วมกันพิจารณาว่าข้อมูลที่จะนำมาใช้มาจากแหล่งไหนบ้าง เช่น เอกสาร คำบอกเล่าจากผู้รู้ในชุมชน ซึ่งจะมีวิธีการเก็บข้อมูลและนำข้อมูลมาวิเคราะห์อย่างไร จะดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนต่างๆ เมื่อใด คำถามสุดท้ายเป็นคำถามที่บอกถึงการวางแผนการทำงานตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการตลอดจนการบอกถึงกระบวนการหรือวิธีการทำงานที่ครูและนักเรียนนำมาใช้อย่างมีขั้นตอน

โครงการวิจัยของครูและนักเรียนที่ได้รับทุน มักจะไม่มีจุดเฉพาะ (focus) เพราะมีความพยายามที่จะทำทุกอย่างเท่าที่นึกออก ดังนั้นการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยให้ดีขึ้นนั้นต้องมีการฝึกฝนมากทั้งการคิด การเขียน โดยต้องมีความสามารถมองเห็นงานทั้งหมดแล้วนำมาเขียนเป็นข้อเสนอโครงการอย่างมีเอกภาพในการเขียนข้อเสนอโครงการหลายครั้งที่ผู้เขียนได้นำตัวอย่างการเขียนข้อเสนอโครงการที่มีความคล้ายคลึงกันมาเป็นตัวอย่างเพื่อให้ครูและนักเรียนมองเห็นภาพงานของตนว่ามีจุดเฉพาะของงานอย่างไร นอกจากนี้การให้อิสระในการทำงานของทีมวิจัยลงทำงานในพื้นที่เพื่อติดตามความก้าวหน้าการดำเนินงานเป็นระยะจะสามารถพัฒนาโจทย์การวิจัยของครูและนักเรียนได้ เป็นอย่างดี เช่น กรณีของโรงเรียนท่าวัดคุรุราษฎร์บำรุง จังหวัดสกลนคร ที่ทำเรื่องสืบสานตำนานหลวงปู่สอนกับความเชื่อของคนในชุมชนบ้านท่าวัด ครูและนักเรียนไม่มีความรู้และทักษะในเรื่องการทำงานวิจัย จึงเกิดปัญหาในเรื่องการเขียนข้อเสนอโครงการและมองภาพงานของตนเองไม่ออกว่าจะทำอะไรถึงจะได้รับข้อมูลที่สมบูรณ์ ทั้งที่มีการจัดเวทีเสวนาร่วมกับชาวบ้านผ่านมาแล้วหนึ่งครั้งก็ตาม วิธีการที่นำมาแก้ไขปัญหาก็เกิดขึ้นคือ การลงทำงานในพื้นที่ของทีมวิจัยเพื่อให้คำแนะนำและจัดเวทีเสวนาเพื่อสืบค้นข้อมูล ตลอดจนถึงนำให้เห็นภาพของงานตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ ผลสะท้อนที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นทำให้ครูมองเห็นแนวทางของการทำงาน ส่วนนักเรียนโรงเรียนบ้านท่าวัดคุรุราษฎร์บำรุง ได้รับคำชมจากผู้ทรงคุณวุฒิเมื่อครั้งที่มีการจัดกิจกรรมติดตามความก้าวหน้าของโครงการในระดับจังหวัด โดยผู้ทรงคุณวุฒิกล่าวว่า “นำเสนอได้น่าสนใจและให้โรงเรียนอื่นๆที่ได้รับทุนนำมาเป็นแบบอย่างเพื่อปรับใช้ในการนำเสนอผลงานในโอกาสต่อไป”⁹

การพัฒนาโครงการวิจัยให้กับโรงเรียนที่ได้รับทุนสนับสนุน เป็นกระบวนการที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง เพื่อทำให้งานบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่วางไว้ ผู้เขียนมองว่าการประชุมทีมของกลุ่มบริหารงานมีความสำคัญที่สุด เมื่อได้รับทราบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการสะท้อนกลับมาจากโรงเรียนที่ได้รับทุน เช่น ผู้บริหารไม่ให้ความสำคัญ¹⁰ มีระยะเวลาในการทำงานสั้นเกินไป¹¹ นักเรียนขาดความรู้ความเข้าใจในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น¹² ผู้ให้ข้อมูลไม่ให้ความร่วมมือ¹³ ความขัดแย้งของผู้ให้ข้อมูล เป็นต้น

⁹ คำกล่าวของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ ในการจัดกิจกรรมติดตามความก้าวหน้าโครงการวิจัย

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2552 ณ ห้องโสตทัศนูปกรณ์ โรงเรียนพังโคนพิทยาคม จังหวัดสกลนคร

¹⁰ โรงเรียนกุดบากพัฒนศึกษา จังหวัดสกลนคร การเลี้ยงหมูก็กับวิถีชีวิตชาวสกลนคร

¹¹ โรงเรียนบ้านบึง จังหวัดสกลนคร ความเชื่อและความเป็นมาของเจ้าปู่ดอนหอ

¹² โรงเรียนบ้านดงมะไฟ จังหวัดสกลนคร ประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนบ้านดงมะไฟ

ดังนั้นจึงต้อง มีการจัดประชุมเพื่อระดมความคิดเห็นและหาแนวทางหรือวิธีการแก้ปัญหาทุกเดือนอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง ซึ่งนอกจากจะได้ทราบปัญหาในการทำงานแต่ละพื้นที่แล้วยังได้แลกเปลี่ยนวิธีการทำงานจากที่ปรึกษาโครงการและกลุ่มบริหารงานด้วย

2. กลุ่มดำเนินงานวิจัย

สำหรับกลุ่มดำเนินงานวิจัยที่ผู้เขียนกล่าวถึงก็คือ ครู และนักเรียน ที่ได้รับทุนสนับสนุนในการดำเนินโครงการวิจัยฯ ซึ่งตลอดระยะเวลาของการทำงานได้พบกับปัญหาและอุปสรรคหลายอย่าง ดังนั้นผู้เขียนจึงขอเสนอกระบวนการหรือวิธีการที่จะนำไปสู่การทำงานให้เกิดความสำเร็จในการทำงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในครั้งนี้

2.1 ขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย

เป็นขั้นตอนของการเก็บรวบรวมข้อมูลของครูและนักเรียนไม่ว่าจะเป็นข้อมูลด้านเอกสาร การศึกษาบริบทชุมชนหรือเนื้อหาที่ทำงานวิจัย ข้อมูลที่ได้ทำการรวบรวมมานั้นต้องนำมาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบเพื่อนำเสนอเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีเรื่องของการบริหารจัดการงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้นในระยะเวลาของการดำเนินการวิจัยที่วิจัยที่รับผิดชอบเป็นพี่เลี้ยงในพื้นที่แต่ละจังหวัดต้องตระหนักเสมอว่า “การทำให้ครูและนักเรียนมีความรู้สึกลึกซึ้งไม่ได้ถูกทอดทิ้งภายหลังจากการได้รับทุนให้ทำงานวิจัยเป็นสิ่งสำคัญ” ดังนั้นผู้เขียนจึงให้ความสำคัญกับการใช้เครื่องมือหรือวิธีการในการค้นหาข้อมูลภายในชุมชนโดยเฉพาะข้อมูลจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งต้องดำเนินการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับครู นักเรียนเพื่อให้เกิดทักษะและนำไปใช้ประโยชน์ในการทำงานวิจัย จากการอ่านผลงานวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนในพื้นที่ที่ผู้เขียนรับผิดชอบ (จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดสกลนคร) ปรากฏผลงานที่สามารถแบ่งตามเนื้อหาได้ 6 กลุ่ม¹⁴ ได้แก่

1. กลุ่มตำนาน ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม
2. กลุ่มภูมิปัญญาและวิถีชีวิต
3. กลุ่มการตั้งถิ่นฐาน
4. กลุ่มชาติพันธุ์
5. กลุ่มโบราณคดี
6. กลุ่มสภาพแวดล้อมและอื่นๆ

¹³ โรงเรียนสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร บทบาทของคนจีนและเวียดนามที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจอำเภอสว่างแดนดิน

¹⁴ รายละเอียดชื่อโครงการวิจัยผู้เขียนได้อ้างอิงไว้ท้ายบทความ

จากการแบ่งกลุ่มตามประเด็นและเนื้อหาข้างต้น ผู้เขียนจึงขอนำเสนอบทเรียนในด้านเครื่องมือที่จะนำไปใช้ในพื้นที่ที่ทำการศึกษา และวิธีการใช้เครื่องมือในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการทำงานวิจัยของครูและนักเรียนประสบผลสำเร็จ ภายได้กล่าวกันว่า “มีเครื่องมือดีมีชัยไปกว่าครึ่ง” เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเสมือนเป็นอุบายให้ชาวบ้านตระหนักว่าตนเองแม้ไม่มีการศึกษาที่สูงๆ เขียนหนังสือไม่คล่อง อ่านหนังสือไม่ค่อยออกแต่มีความรู้มากมายหลายเรื่องที่รู้จริงและรู้ชัดโดยเฉพาะเรื่องราวที่เกิดขึ้นภายในชุมชนของตนเอง ดังนั้นผู้เขียนจึงขอแนะนำเสนอเครื่องมือที่สำคัญ 3 อย่าง เพื่อเป็นอาวุธในการนำไปใช้ศึกษาชุมชน

เวทีเสวนา (เวทีชาวบ้าน)¹⁵ ในกระบวนการทำงานวิจัยของครูและนักเรียนครั้งนี้ “การจัดเวที” เป็นสิ่งที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอ เพราะเป็นกระบวนการหรือวิธีการ ค้นหา, สืบค้น, และตรวจสอบข้อมูลจากชุมชน โดยการล้อมวงบริเวณลานบ้าน, ศาลากลางบ้าน, ศาลาการเปรียญวัด ฯลฯ การจัดเวทีชาวบ้านอาศัยหลักการ 3 อย่าง ได้แก่ การสร้างแรงจูงใจ (Motivation) กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge process) และการมีส่วนร่วม (Participation) โดยเริ่มจาก

1. เตรียมตัวเอง, ทีมวิจัยให้พร้อม
 - ศึกษาข้อมูลพื้นที่ / บริบทชุมชน (Context) ความเป็นมา ทรัพยากร วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ เพื่อใช้ในการพูดคุยกับชาวบ้าน
 - เตรียมประเด็นคำถามเกี่ยวกับเนื้อหาที่เราทำงานวิจัย
 - แบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ เช่น ถามคำถาม จัดบันทึกหรือบันทึกเสียง
 2. นัดหมาย วันเวลา สถานที่ โดยประสานงานทางโทรศัพท์, หนังสือราชการ
 3. สร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน
 - แนะนำตัว/ให้ชาวบ้านแนะนำตัวด้วยเพื่อสร้างบรรยากาศในการพูดคุย
 - ถามเรื่องทั่วไปภายในชุมชน เช่น ถามเกี่ยวกับผลผลิตจากการทำเกษตรกรรม
- ถามเรื่องสภาพภูมิอากาศ ถามเรื่องประกอบอาชีพ
- พยายามใช้ภาษาให้กลมกลืนกับชาวบ้าน
 - แทรกเรื่องราวที่สามารถเรียกเสียงหัวเราะจากชาวบ้าน

¹⁵ เป็นเครื่องมือที่ อาจารย์ทม เกตุวงศา หัวหน้าโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มที่ 2 (ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย นครราชสีมา) กำหนดให้โรงเรียนที่ได้รับทุนสนับสนุนเพื่อทำวิจัยต้องจัดขึ้นเพื่อเป็นการเก็บข้อมูล ตรวจสอบข้อมูล ให้ชาวบ้านเข้าเข้ามามีส่วนร่วมและเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

- สร้างแรงจูงใจ (Motivation) ผู้เข้าร่วม เช่น นำขนม หมากรุก บุนนาค คิดตัวไปด้วย กรณีของ ปรานชัยชาวบ้าน ผู้รู้ที่เลี้ยงหลาน บางสถานการณ์มีการนำเด็กเข้าร่วมเวทีด้วย ดังนั้นขนมจึงเป็นแรงจูงใจ เด็กไม่ให้เกรง กรณีเดียวกันหมากรุก บุนนาค ก็เป็นแรงจูงใจของผู้เข้าร่วมเวทีเสวนาเช่นเดียวกัน

4. เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมทุกคน เพื่อสร้างความมั่นใจ สร้างการยอมรับและสร้างการ กล้าแสดงออกทำให้ชาวบ้านรู้ว่าตนเองก็มีความสำคัญเมื่อเข้าร่วมเวทีเสวนา

ภาพประกอบที่ 2 การจัดเวทีเสวนา (เวทีชาวบ้าน)

ในกระบวนการทำงานโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่ทั้ง 6 จังหวัด จะประสบ ปัญหาในการเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น ข้อมูลที่ได้รับจากชาวบ้านไม่ตรงกัน ข้อมูลจากการสัมภาษณ์มี จำนวนน้อย หรือ ไม่มีเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพราะต้องเรียนพิเศษ ต้องทำงานบ้าน เป็นต้น ดังนั้น การจัดเวทีเสวนาจึงเป็นเครื่องมือที่สามารถช่วยให้ปัญหาดังกล่าวลดลง ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการทำงานของ โรงเรียนดงมะไฟวิทยา เหตุเพราะเวลาว่างของนักเรียนและคุณครูไม่ตรงกันจึงก่อให้เกิดปัญหา ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้เขียนจึงเสนอแนะให้นาวิธีการเก็บข้อมูลโดยการจัดเวทีเสวนา (เวทีชาวบ้าน) ซึ่งทำให้การทำงานรวดเร็วขึ้น ข้อมูลที่ได้รับมีการตรวจสอบข้อเท็จจริงจากผู้เฒ่าผู้แก่ด้วยวิธีการโต้แย้ง ภายในเวที โดยนำเหตุผลหรือหลักฐานมายืนยันเพื่อให้เกิดการยอมรับ นอกจากนี้ผลที่เกิดขึ้นจากการจัด เวทีเสวนา (เวทีชาวบ้าน) ด้านกระบวนการที่เด็กนักเรียนจะได้รับคือ การทำให้นักเรียนเกิดทักษะในด้าน การประสานงานภายในชุมชน การได้รับบทบาทหน้าที่ในการทำงานที่ถูกจริตของแต่ละบุคคล เช่น คนคุย เก่งก็เป็นผู้ดำเนินรายการ (สัมภาษณ์) คนเขียนเก่งก็เป็นคนจดบันทึก เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นการกล้า แสดงออกที่ถูกกาลเทศะของนักเรียน เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักเรียนกับชาวบ้าน ส่วน ด้านข้อมูลที่ได้รับ เป็นข้อมูลขั้นต้นที่ชาวบ้านนำเสนอเรื่องจริงหรือเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นภายในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นกระบวนการตรวจสอบข้อมูลจากชาวบ้านด้วยกัน โดยมีการโต้แย้งและเติมเต็มข้อมูลผ่าน การจัดเวทีเสวนา ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการเขียนและอ้างอิงภายในรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

แผนที่ชุมชน¹⁶ เป็นเครื่องมือที่ทำได้ง่าย ๆ มีลักษณะไม่ยุ่งยากและซับซ้อน อาศัยเพียงแค่การเดินสำรวจด้วยตาและการจดบันทึกลักษณะทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมของชุมชนและสิ่งต่างๆ ที่พบเห็น การทำแผนที่ชุมชนมีความสำคัญมากและเป็นสิ่งแรกที่ผู้เขียนมองว่าครูและนักเรียนที่ทำโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต้องทำเป็นลำดับแรกของการเข้าไปทำงานในชุมชน เพราะเป็นวิธีการที่จะทำให้เราเห็นภาพรวมของชุมชนได้เป็นอย่างดี รวดเร็ว และได้ข้อมูลมากในระยะเวลาที่สั้นที่สุด แผนที่เดินดินสามารถทำให้การศึกษาเรื่องราวภายในชุมชนมีความละเอียดและครอบคลุมทั้งพื้นที่ กล่าวคือความสำคัญไม่ได้อยู่ที่การเขียนแผนที่ทางกายภาพให้สมบูรณ์ครบถ้วนลงบนแผ่นกระดาษ แต่สำคัญอยู่ที่การไปดูให้เห็นและเข้าใจถึงความหมายและ “หน้าที่ทางสังคม” (Social function) ของ “พื้นที่ทางกายภาพ” (Physical space) เหล่านั้น การเข้าใจความหมายทางสังคมของลักษณะทางกายภาพนี้ จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อไปเดินดูสิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ เช่น บ่อน้ำ สิ่งที่เราได้เห็นและได้ข้อมูลคือบ่อน้ำไหนแห้งไปแล้ว บ่อน้ำไหนชาวบ้านยังมาใช้ประโยชน์ นอกจากนี้การไปเห็นผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านมาซักผ้าหรือมาดักน้ำไปใช้ สามารถทำให้เข้าใจหน้าที่ทางสังคมของบ่อน้ำ ซึ่งเป็นจุดที่แม่บ้านมาพบปะพูดคุยกัน เพราะฉะนั้นการเดินดูจะช่วยให้เห็นพื้นที่ทางสังคม (Social space) และเข้าใจหน้าที่ทางสังคม (Social function) ที่อยู่บนลักษณะทางกายภาพ (Physical space) ซึ่งจะทำให้ครูและนักเรียนได้ข้อมูลจากผู้รู้ และเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนมากขึ้น ในการทำแผนที่ชุมชนครูและนักเรียนควรปฏิบัติดังนี้¹⁷

1. การแบ่งกลุ่มชาวบ้านตามช่วงเวลา (Timeline) หรือตามเหตุการณ์ที่ทำให้ชุมชนเกิดความเปลี่ยนแปลง บ้างก็แบ่งตามช่วงอายุก็ได้ เช่น หมู่บ้านมีการเปลี่ยนแปลง 3 ช่วง ก็สามารถแบ่งกลุ่มชาวบ้านออกเป็น 3 กลุ่มตามความรู้ที่ชาวบ้านสามารถให้ข้อมูลได้อย่างถูกต้อง
2. จากนั้นให้เริ่มวาดแผนที่ชุมชนโดยใช้ข้อมูลด้านสาธารณูปโภค เช่น ถนนสายแรกในชุมชน และสถานที่สำคัญภายในชุมชน เช่น แหล่งน้ำ ป่าไม้ ฝัปลา วัด โรงเรียน เป็นจุดเริ่มต้นในการเขียนแผนที่ชุมชนและใส่รายละเอียดอื่นลงไปตามที่ชาวบ้านให้ข้อมูล
3. เมื่อแต่ละกลุ่มวาดแผนที่ชุมชนเสร็จแล้วให้นำรายละเอียดทั้งสามช่วงเวลามารวมกันและให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นหรือให้ข้อมูลเพื่อเติมเต็มให้แผนผังชุมชนมีความถูกต้องมากที่สุด ซึ่งจะเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน เช่น แสดงถึงสิ่งที่หายไปจากสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ภายในชุมชน และสิ่งที่อยู่คู่ชุมชนจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน เป็นต้น
4. เมื่อได้แผนที่ที่สมบูรณ์แล้วให้ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ได้อธิบายพร้อมทั้งตอบคำถามเกี่ยวกับสิ่งที่ครูและนักเรียนต้องการทราบข้อมูล ในขั้นตอนนี้อาจได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างครู นักเรียนกับชาวบ้าน และเป็นกระบวนการตรวจสอบข้อมูลของชาวบ้านก่อนที่จะนำแผนที่และข้อมูลที่ได้จากการทำแผนที่ชุมชนไปใช้ประโยชน์ในการทำงานต่อไป

¹⁶ ดูเพิ่มเติมใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์และคณะ. **คู่มือจัดอบรมวิถีชุมชน**. สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ : นนทบุรี. 2550

¹⁷ เพิ่งอ้าง

ภาพประกอบที่ 3 การทำแผนที่ชุมชน

ในการทำแผนที่ชุมชนผู้เขียนมีความต้องการที่จะนำเสนอให้โรงเรียนที่เข้าร่วมทำงานกับชุดโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มที่ 2 เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการต่อยอดการทำงานวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน การอนุรักษ์ทรัพยากร ดำเนิน ความเชื่อ รวมไปถึงการขยายตัวของชุมชนที่ทำการศึกษาระบบการเก็บข้อมูลโดยใช้ผังชุมชนเป็นเครื่องมือหรือเป็นอูบายที่สามารถสร้างพื้นที่ (Space) ให้ชาวบ้านได้มาทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านและชาวบ้านกับนักเรียนที่ทำวิจัย เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์ผ่านการรวบรวมข้อมูลและความรู้ที่ตนมีอยู่เป็นสำคัญ เพราะด้วยเหตุผลหลายประการที่ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าตนเองมีความรู้ น้อย ค้อยค่า ไม่มีความหมายอะไรในชุมชน ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ขาดความมั่นใจจนไม่กล้าคิด ไม่กล้าทำอะไรมากกว่ามีชีวิตไปวันๆ นอกจากนี้การทำแผนที่ชุมชนทำให้นักเรียนมีทักษะด้านการประสานงานการชักชวนชาวบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรม (เรียนรู้ในการเลือกประสานงานกับผู้นำที่ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้นำที่เป็นทางการ¹⁸) ได้แผนที่ชุมชนที่ถูกต้องซึ่งเกิดจากการเดินสำรวจชุมชนของนักเรียนและผู้รู้ภายในชุมชน รู้ตำแหน่งสถานที่สำคัญภายในชุมชนจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ได้แนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมทั้งเรื่องบุคคลที่จะให้ข้อมูลและประเด็นที่จะสัมภาษณ์ ส่วนชาวบ้านก็จะเกิดความมั่นใจในตนเองมากขึ้นจากการถ่ายทอดความรู้ที่ตนเองได้รับให้กับเด็กนักเรียน ชาวบ้านได้รับความรู้ใหม่ๆ และได้ถ่ายทอดความรู้ที่เป็นประโยชน์ให้กับนักเรียน (เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน) ชาวบ้านและนักเรียนเกิดสำนึกรักในชุมชนของตนเองเพราะได้รู้ว่าชุมชนของตนเองมีเรื่องราวที่สำคัญและน่าสนใจ น่าค้นหาหลายอย่าง

¹⁸ ผู้นำที่สามารถให้ข้อมูลเพื่อทำโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มที่ 2 คือ ผู้นำทางธรรมชาติ เช่น ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ส่วนผู้นำที่เป็นทางการ เช่น ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิก อบต. นายก อบต. เป็นต้น

ผังเครือญาติ เป็นเครื่องมือที่หัวหน้าโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มที่ 2 นำเสนอไว้เมื่อครั้งเดินทางไปชี้แจงโครงการในพื้นที่เป้าหมาย (ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู นครราชสีมา เลย) เพื่อให้โรงเรียนที่ได้รับทุนสนับสนุนจัดทำขึ้นมา ประกอบกับการเขียนรายงานเพื่อถอดความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติหรือเชิงสายเลือด เพราะเครือญาติเป็น ความสัมพันธ์ที่เป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดของชีวิตครอบครัวและจะมีความเกี่ยวข้องสืบต่อกันไปตลอดชีวิต โดยเฉพาะ กลุ่มโรงเรียนที่ศึกษาเกี่ยวกับ “ตำนาน ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม” เช่น การศึกษา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่อง “ศาลปู่ตากับประวัติบ้านวังยาง”¹⁹ ที่กล่าวถึงบรรพบุรุษ (ยายทวดหมอก) พร้อมด้วยเครือญาติได้อพยพมาจากเมืองกาฬสินธุ์ มาก่อตั้งหมู่บ้านเป็นคนแรก และได้อันเชิญดวงวิญญาณ ปู่สืหาราชและย่าเกษมมณีนมาสิงสถิตอยู่ภายในศาลปู่ตาบ้านวังยางด้วย นอกจากนี้โรงเรียนหนองแวงวิทยา ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “เจ้าปู่ตากับการพัฒนาการบ้านโคกก่อง”²⁰ ที่กล่าวถึงต้นตระกูลสุพร ซึ่งเป็นบุคคลกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานและยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างต้นตระกูลสุพร กับการตั้งศาลปู่ตาภายในชุมชน บ้านโคกก่องอีกด้วย จากตัวอย่างที่ผู้เขียนนำเสนอข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการทำผังเครือ ญาติที่มีผลกับการทำงานของครูและนักเรียนในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพราะผังเครือญาติก็ เปรียบเสมือน จิ๊กซอ ยังมีรายละเอียดที่ชัดเจนก็จะยิ่งต่อยอดได้ง่ายขึ้น ดังนั้นการเก็บรายละเอียดของบุคคล ภายในชุมชนทั้งชื่อ นามสกุลเดิม อายุ และรายละเอียดอื่นๆจะสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวและความสัมพันธ์ ของคนในชุมชนได้ดีและทำให้เกิดบรรยากาศที่เรียกว่ายิ่งคุยยิ่งสนุกและอยากคุยข้อมูลต่อไปเรื่อยๆแม้แต่ ชาวบ้านเองก็จะเกิดความประหลาดใจในการใช้เครื่องมือชิ้นนี้

กระบวนการเก็บข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้นหากมีการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจะทำให้ครูและนักเรียน เกิดความชำนาญและสนุกกับการได้เรียนรู้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบใหม่ นอกเหนือจากการสัมภาษณ์ อย่างไม่รู้ก็ตามในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลต้องมีความระมัดระวังเช่นเดียวกันเพื่อให้การสื่อสาร ระหว่างผู้ต้องการทราบข้อมูล (ครู นักเรียน) และผู้มีข้อมูลเป็นไปอย่างราบรื่นและได้ข้อมูลที่ตรงตามความ ต้องการ ฉะนั้นในทางปฏิบัติผู้เขียนจึงขอแนะนำเสนอข้อควรพิจารณาก่อนลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับ ครูและนักเรียนดังนี้

¹⁹ โรงเรียนบ้านวังยาง “วังยางวิทยานุกูล” จังหวัดสกลนคร. ศาลปู่ตากับประวัติบ้านวังยาง

²⁰ โรงเรียนหนองแวงวิทยา อำเภอนวนนิวาส จังหวัดสกลนคร. เจ้าปู่กับการพัฒนาการของบ้านโคกก่อง

1. ควรแต่งกายให้สุภาพ เหมาะสมกับกาลเทศะ เช่น กางเกงขายาว เสื้อยืด เสื้อ Shirt และห้าม
นุ่งกระโปรงหรือกางเกง ที่มีลักษณะสั้นจนเกินไป

2. อย่างรุ่มถาม ซึ่งการสัมภาษณ์ที่ได้ผลดีควรใช้ผู้สัมภาษณ์เพียงคนเดียว หรือมีการแบ่งหัวข้อ
รับผิดชอบในการสัมภาษณ์อย่างชัดเจน

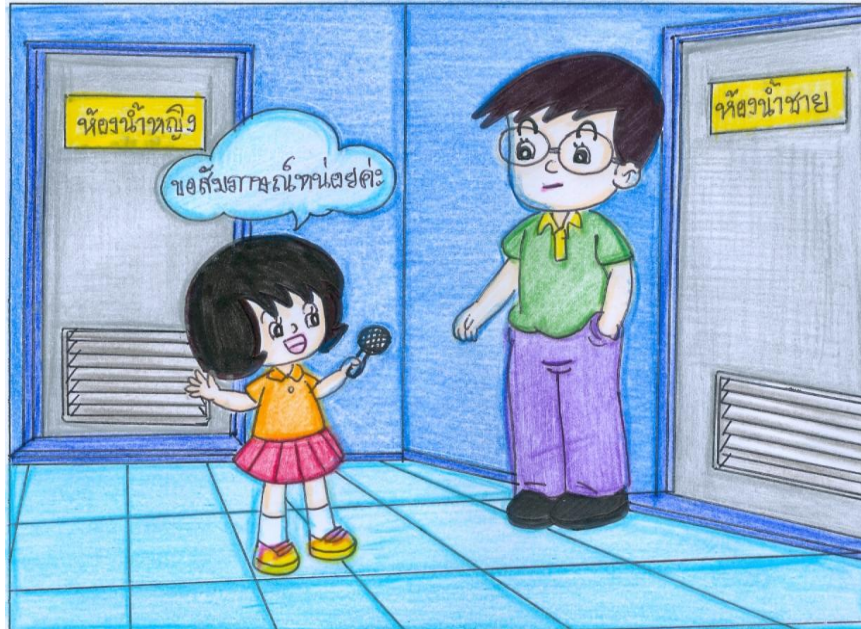
3. ให้เกียรติผู้สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูล ไม่ควรวางท่าในลักษณะว่าตนเองเป็นผู้มีความรู้มาก หรือมีการศึกษาสูง

4. อย่าตัดสินใจแทน ชี้นำ การสัมภาษณ์ที่ดีจะต้องไม่ชี้นำคำตอบหรือตัดสินใจแทนให้กับบุคคลที่ถูกสัมภาษณ์

5. คุณลักษณะ ต้องมีการนัดหมายวัน เวลา สถานที่ในการสัมภาษณ์อย่างชัดเจน

6. ทำงานเป็นทีม มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ที่ทีมวิจัยอย่างชัดเจนเพื่อให้ทุกคนได้ทำงานที่ถูกต้องกับความชอบ ซึ่งจะทำให้งานออกมามีคุณภาพ

2.2 การเขียนรายงานการวิจัย

เมื่อครั้งเริ่มต้นการชี้แจงโครงการวิจัยผู้เขียนได้มีโอกาสติดตามไปในพื้นที่ทั้ง 6 จังหวัดและได้รับฟังเสียงสะท้อนจากคุณครูในเรื่องของการเขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เมื่อสิ้นสุดโครงการ อาจกล่าวได้ว่าเป็นความกังวลใจและความกลัวของคุณครูและนักเรียนในการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ ถือได้ว่าเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้ครูไม่ยอมเข้าร่วมโครงการ นอกจากนี้ยังมองว่าเป็นการเพิ่มภาระให้กับตนเองมากขึ้น แต่ก็มีบ้างเหมือนกันที่มีกลุ่มครูบางคนที่เคยผ่านการเขียนงานวิจัยมาแล้วในช่วงของการเรียนในระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งกลุ่มที่กล่าวมานั้นยังมีน้อยเมื่อเทียบกับกลุ่มครูที่เกิดความกลัวและไม่มั่นใจตนเองว่าจะสามารถทำได้ ผู้เขียนมองว่าน่าจะมีวิธีการสร้างความมั่นใจให้กับครูเพื่อลดความกังวลในเรื่องการเขียนรายงาน ซึ่งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยก็เปิดโอกาสให้หัวหน้าโครงการวางแผนในการพัฒนาการเขียนของคุณครู และยังให้มีการกำหนดรูปแบบการเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์ขึ้นมาเอง ดังนั้นการเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์ควรมีการพิจารณาหารูปแบบร่วมกันระหว่างที่ปรึกษาโครงการและทีมวิจัย เพราะจะได้สะท้อนข้อมูลของคุณครูในแต่ละพื้นที่ว่ามีความต้องการในการเขียนรายงานการวิจัยอย่างไร ผู้เขียนขอเสนอการเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์ดังนี้

บทที่ 1 ควรกล่าวถึงที่มาและความสำคัญของเรื่องที่ศึกษา (เป็นการบอกถึงความเป็นมาของเรื่องที่ทำการศึกษา และทำไมจึงอยากทำงานวิจัยเรื่องนี้)

- คำถามการวิจัย (อยากทราบอะไรในเรื่องที่ตนเองศึกษา)
- วัตถุประสงค์ของการทำงานวิจัย
- พื้นที่ดำเนินการวิจัย
- วิธีการดำเนินการวิจัย (แบ่งออกเป็นกี่ขั้นตอนอธิบายให้เห็นวิธีการทำงาน)
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับเมื่อทำการศึกษาวิจัยเสร็จสิ้นลง
- นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษา (ทั้งเป็นการให้ความหมาย ศัพท์ที่ใช้ในความหมายเฉพาะของงานวิจัยที่ครูและนักเรียนศึกษาว่ามีความหมายอย่างไรและครอบคลุมแค่ไหน)

บททวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (เพื่อหางานวิจัยโดยมีวิธีการง่ายๆคืออ่านหนังสือ ค้นหาบทความจากอินเทอร์เน็ตแล้วรู้สึกละเอียดเกี่ยวกับงานของเราก็ให้นำมาเป็นแนวคิดหลักในการทำงาน)

บทที่ 2 ควรบอกถึงวิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล (ในการทำงานตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการใช้วิธีการอะไรมาเข้ามาช่วย เช่น การสัมภาษณ์ การจัดเวทีชาวบ้าน การศึกษาดูงาน เป็นต้น ควรเขียนให้เห็นภาพของการทำงานอย่างละเอียดทุกขั้นตอน ฟังระลึกไว้เสมอว่าถ้ามีการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเมื่อใดให้มีการบันทึกกิจกรรมทุกครั้ง)

บทที่ 3 เป็นการนำเสนอเนื้อหาที่ทำการศึกษายอย่างละเอียด (ทุกขั้นตอนของการลงพื้นที่เก็บข้อมูลควรมีการสรุปเนื้อหาทุกครั้ง ซึ่งจะทำให้การเขียนรายงานในบทของเนื้อหาได้อย่างรวดเร็วและไม่ต้องปวดหัวตอนสิ้นสุดโครงการ)

บทที่ 4 ควรเป็นบทที่เปรียบเสมือนเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากการทำงานของนักเรียน ภายใต้ชื่อหัวข้อ “เมื่อฉันได้ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” (อาจเป็นการสรุปย่อๆนำเสนอความประทับใจในการทำงาน สิ่งที่ได้รับการทำงาน เนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษา ข้อเสนอแนะ เป็นต้น)

ภาคผนวก เป็นการรวบรวมภาพกิจกรรม แบบสัมภาษณ์ แผนที่ชุมชน รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์หรือเรื่องอื่นๆที่สามารถสนับสนุนข้อมูลจากการศึกษาวิจัย

ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : นัยยะต่อการพัฒนาท้องถิ่น

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในการพัฒนาท้องถิ่นของประเทศไทย พบว่าผู้ที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาคือ ภาครัฐเป็นหลัก ซึ่งแม้จะประสบผลสำเร็จมากในด้านการสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่อำนวยความสะดวกความสะดวกสบายต่างๆมากขึ้น แต่ในทางตรงกันข้ามกลับส่งผลให้คนในชนบทเป็นผู้ที่ถูกกระทำไม่สามารถบอกความต้องการและไม่สามารถจัดการตนเองได้ ซึ่งเสมือนเป็นความง่อยเปลี้ยของคนภายในชนบทเอง จึงทำให้การพัฒนาของรัฐที่หยิบยื่นให้กับชุมชนไม่เกิดผลที่ยั่งยืน ดังนั้นโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงมีนัยยะที่แอบแฝงในเรื่องของการฟื้นฟูพลังของคนภายในท้องถิ่น ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ของการพัฒนาจากเดิมเป็นการพัฒนาจากบนลงสู่ล่าง กลายเป็นการพัฒนาจากล่างขึ้นบน²¹ นอกจากนี้จุดเน้นของการดำเนินงานโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ การให้นักเรียนที่มีภูมิลำเนาได้เป็นผู้วิจัยเรื่องราวประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นของตนเอง กระตุ้นให้เด็กเป็นผู้ตั้งคำถามหรือข้อสงสัยเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเรื่องราว วิถีชีวิต ความเชื่อ พิธีกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ กลุ่มชน ศิลปะ ประเพณีในท้องถิ่น และทำการสืบค้นประวัติศาสตร์ว่าสิ่งเหล่านั้นมีความสำคัญสำหรับใคร สำคัญอย่างไร เป็นเครื่องมือเชื่อมร้อยผูกพันใครไว้ด้วยกันบ้าง เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นบ้างในห้วงเวลาที่ผ่านมา และการเปลี่ยนแปลงนั้นได้ทำให้ความสัมพันธ์ของผู้คนและวิถีการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร กระบวนการเหล่านี้จะดำเนินการโดยการจัดกระบวนการเรียนรู้ของครู ภายใต้การหนุนช่วยของทีมนักวิจัย ซึ่งเป็นนักวิจัยและผู้ประสานงาน โครงการที่มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญในการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยการให้ความรู้ทางวิชาการ ทั้งในด้านกระบวนการวิจัย แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เน้นการชี้ให้เห็นเรื่องราวของเปลี่ยนแปลง สาเหตุและผลแห่งการกระทำนั้น ตลอดจนวิธีการจัดการเรียนการสอน และการนำเสนอในรูปแบบที่น่าสนใจ นอกจากนี้ เมื่อทำโครงการเสร็จแล้วงานที่ดีจะได้รับการคัดเลือกมาทำวิดิทัศน์เพื่อเผยแพร่ต่อไป

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการทำโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่นอกเหนือจากผลงานวิจัยที่ครูและนักเรียนจะร่วมภาคภูมิใจแล้ว ยังจะก่อให้เกิดการตื่นตัวร่วมและการกระชับความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นขึ้นระหว่างคนในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้อาวุโส ปราชญ์ คนในครอบครัว ครู และนักเรียน ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องจะมีความสุขกับการเล่าเรื่องราวในอดีตที่มีคนสนใจใคร่รู้ เด็ก ๆ ลูกหลานของเขาจะมีความเคารพ

²¹ สิลานันท์ บัวสาย, พลังท้องถิ่นบทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน, กรุงเทพฯ : กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.

นอบน้อมกับผู้ใหญ่มากขึ้น ซึ่งผลที่เกิดขึ้นนี้จะทำให้คนในชุมชนสามารถเดินต่อไปได้อย่างมั่นคงบนทุนของความสัมพันธ์ที่มีอยู่ พร้อมไปกับการมีทุนความรู้ที่ได้รับจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ชีวิตของคนในชุมชนเอง ถ้าเรารู้คิด ที่มาของตัวเรา การพัฒนาหรือการเลือกทางเดินของชีวิตก็จะอยู่บนเหตุและผลที่เราเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ของเรื่องราวที่ผ่านมาในท้องถิ่นของตนเอง

บรรณานุกรม

กาญจนา ทองทั่ว. สืบวิจัยไต่บ้าน ถอดบทเรียนประสบการณ์คนทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น.

เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์และคณะ. คู่มือจัดอบรมวิถีชุมชน. นนทบุรี : สำนักวิจัยสังคมและ

สุขภาพ, 2550

จตุพร วิศิษฐ์โชติอังกูร. ถอดบทเรียนนอกรอบเรื่องเล่าวิถีชีวิตถอดบทเรียนผ่านประสบการณ์

การทำงาน. กรุงเทพฯ : โครงการระบบออนไลน์เพื่อการจัดการความรู้สู่สาธารณะ, 2553

พิเนตร ดาวเรือง. กระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการ

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด

มหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2552

สิทธิณัฐ ประพุทธนิตสาร. การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม : แนวคิดและแนวปฏิบัติ

กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549

สีลาภรณ์ บัวสาย. พลังท้องถิ่นบทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน. กรุงเทพฯ : กองทุนสนับสนุน

การวิจัย, 2547

สุธีระ ประเสริฐสรรพ. เรียนรู้วิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552

ภาคผนวก

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ใช้เป็นข้อมูลในการสังเคราะห์

การสังเคราะห์ในครั้งนี้ ดำเนินการสังเคราะห์จากโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2 (พื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดสกลนคร)

จำนวน 39 โครงการ โดยมีการจำแนกโครงการออกเป็น 6 กลุ่มดังนี้

1. กลุ่ม “ตำนาน ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม

จังหวัดสกลนคร ประกอบด้วย

- เข้าปุกับการพัฒนาการของบ้านโคกก่อง (ร.ร.หนองแขวงวิทยา)
- ฝึปุตบ้านหนองแขวง : ความศรัทธาที่ยั่งยืน (ร.ร. ส่องดาววิทยา)
- ฟื้นฟูวัฒนธรรมภูไทกะเลิง (ร.ร.บ้านเชิงชุม)
- หลวงปู่คำสกลปุโต : การปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างชาวพังโคน (ร.ร.พังโคนวิทยาคม)
- ความเชื่อและความเป็นมาของศาลเจ้าปู่ดอนห่อ บ้านคางสูง (ร.ร.บ้านบึง)
- ศาลปู่ตากับประวัติบ้านวังยาง (ร.ร.บ้านวังยาง “วังยางวิทยานุกุล”)
- สืบสานตำนานหลวงปู่สอนกับความเชื่อของคนในชุมชนบ้านท่าวัด (ร.ร.บ้านท่าวัด)

จังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วย

- ศึกษาประวัติตำนานองค์พระธาตุสี่แก้ว (ร.ร.ชุมชนบ้านสี่แก้ว)
- สืบสานตำนานวัดป่าโคกร้าง (ร.ร.โนนสีดาวิทยา)
- ตำนานเจ้าปู่กุดเป้งกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (ร.ร.โพธิ์ทองพัฒนาวิทยา)
- บทบาทพระครูศรีปริยัตยานุกุลกับการสร้างความเป็นชุมชนท้องถิ่น (ร.ร.บ้านร่องคำ)
- ฟื้นฟูและอนุรักษ์ ,ตำนาน ,ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เกี่ยวกับความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าปู่กวนแสน (ญาพ่อเต่า) บ้านบัวหลวง ตำบลเหล่า อำเภอกุ่งเขาหลวงจังหวัดร้อยเอ็ด (ร.ร.ห้วยสนุกสพานทอง)
- ศึกษาตำนาน ความเชื่อเจ้าปู่วังหลวงของชุมชนตำบลวังหลวง อำเภอสกลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด (ร.ร.วังหลวงวิทยาคม)
- การศึกษาพุทธศาสนสถาน (วัดทุ่งนิมิตสถิตธรรม) (ร.ร.จักราชวิทยาวិทยาประชาสรรค์)

2. กลุ่ม “ภูมิปัญญาและวิถีชีวิต”

จังหวัดสกลนคร ประกอบด้วย

- การทำแจ่วบองรสเค็้สุตรดั้งเดิมความภูมิใจของชาวบ้านน้อยจอมศรี (ร.ร.สกลราชวิทยานุกุล)
- วิถีชีวิตชุมชนหนองหาร (ร.ร.สกลนครพัฒนศึกษา)
- การทำนาของชาวถ้ำเต่า : วัฒนธรรมที่หายไป (ร.ร.โพธิ์งามศึกษา)

จังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วย

- การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรียนรู้ภูมิปัญญาช่างแคนสู่กระบวนการเรียนรู้
อย่างมีส่วนร่วมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ร.ร.บ้านเหล่าขาม)
- ป่าดงคูกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน (ร.ร.บ้านกกตาลดงบังวิทยา)
- “กุดก่วง” หมู่บ้านแห่งพวงมาลัย (ร.ร.อนุบาลบุญทวีวัฒนาวิทยา)
- การศึกษาวัฒนธรรมชุมชนลุ่มน้ำยัง : การประมงและประเพณีท้องถิ่น
ตำบลโนนชัยศรี อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด (ร.ร.โนนชัยศรีวิทยา)
- มองประวัติศาสตร์ชุมชนผ่านดนตรีพื้นบ้านสืบสานภูมิปัญญา
(ร.ร.เชียงใหม่ประชานุสรณ์)
- การเปลี่ยนแปลงวิถีผ้าไหมบ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง
จังหวัดร้อยเอ็ด : กรณีศึกษาด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม
(ร.ร.เสถภูมิพิทยาคม)
- บทบาทหอพื้นบ้านกรณีสืบค้นบ้านนิเวศน์ ตำบลนิเวศน์จังหวัดร้อยเอ็ด
พ.ศ.2458-2551 (ร.ร.ศึกษาสงเคราะห์วัชรบุรี)
- สืบสานตำนานการกรรมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านคอนแคน ตำบลดินคำ
อำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด (ร.ร.คอนแคนดอนหวาย)

3. กลุ่ม “การตั้งถิ่นฐาน”

จังหวัดสกลนคร ประกอบด้วย

- ประวัติความเป็นมาของบ้านกุดจาน (ร.ร.บ้านกุดจาน)
- เปิดประวัติหมู่บ้านร้อยล้านตามรอยโคกสนาม ลมหายใจของชาวบ้านแสนพัน
(ร.ร. โพธิ์แสนวิทยา)
- ตำนานโบราณบ้านดงมะไฟ (ร.ร. ดงมะไฟวิทยา)

4. กลุ่ม “กลุ่มชาติพันธุ์”

จังหวัดสกลนคร ประกอบด้วย

- ตำนานภูไทกระป๋องเมืองวาริชภูมิ (ร.ร.วาริชวิทยา)
- ภูไทกระป๋องวาริชภูมิ (ร.ร. มัชฌมวาริชภูมิ)
- ศึกษาภูไทในดินแดนถิ่นพรรณา (ร.ร. พรรณาอุฎาจารย์)
- การเลี้ยงหมูกี่กับวิถีชีวิตของชาวบ้านกะเลิง (ร.ร. กุดบากพัฒนาศึกษา)

จังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วย

- วัฒนธรรมพอลาม ของชนเผ่าภูไทบ้านบึงเลิศ (ร.ร.ชุมชนบ้านบึงเลิศ)
- ควายจำ : ประเพณีแห่งชีวิตของชุมชนอำเภอเชียงขวัญ (ร.ร. เชียงขวัญวิทยาคม)

5. กลุ่ม “โบราณคดี”

จังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วย

- “เมืองหงส์” ร่องรอยแห่งอารยธรรมโบราณ (ร.ร.จตุรพักตรพิมานรัชดาภิเษก)
- ประวัติศาสตร์ชุมชนเมืองบัว (ร.ร. เมืองบัววิทยาคาร)
- ปรากฏการณ์ : ประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไป (ร.ร. ชุมชนบ้านยางกู)

6. กลุ่ม “สภาพแวดล้อมและอื่นๆ”

จังหวัดสกลนคร ประกอบด้วย

- คูเมืองสกลนคร (ร.ร. เทศบาล 2 “เชิงชุมอนุชนวิทยา”)
- บทบาทของคนจีนและเวียดนามที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจใน
อำเภอสว่างแดนดิน (ร.ร. สว่างแดนดิน)

ประวัติคณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการ

ชื่อ-สกุล

พินิต ดาวเรือง

Phinet daoreaung

คุณวุฒิ

ศศ.ม. ไทยคดีศึกษา

ตำแหน่ง	พนักงานการศึกษา
หน่วยงาน	โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ที่อยู่	ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150
โทรศัพท์/โทรสาร	043-754380
E-mail address	Phi_dao76@hotmail.com

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-สกุล	คุณมาศ สมอุดร Kunnamas somudon
คุณวุฒิ	บธ.บ.การจัดการ
ตำแหน่ง	นักวิชาการศึกษา
หน่วยงาน	โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ที่อยู่	ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150
โทรศัพท์/โทรสาร	043-754380
E-mail address	Kunnamas@hotmail.com

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-สกุล	นรินทร์ ชาติบุบผาพันธ์
คุณวุฒิ	วท.บ.เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร
ตำแหน่ง	นักวิชาการศึกษา
หน่วยงาน	โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ที่อยู่	ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150
โทรศัพท์/โทรสาร	043-754380
E-mail address	sjmwhite@hotmail.com